

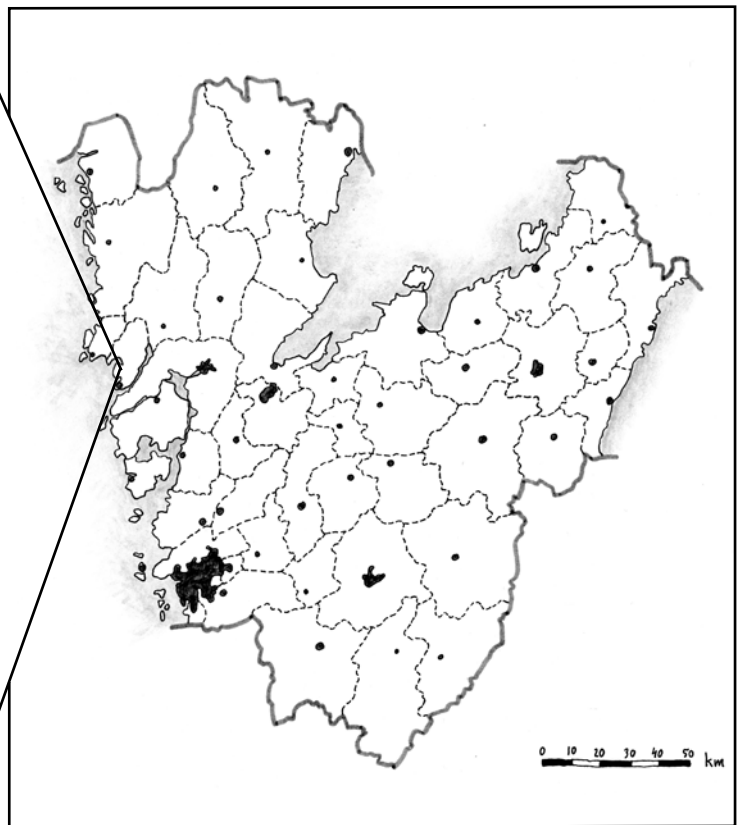
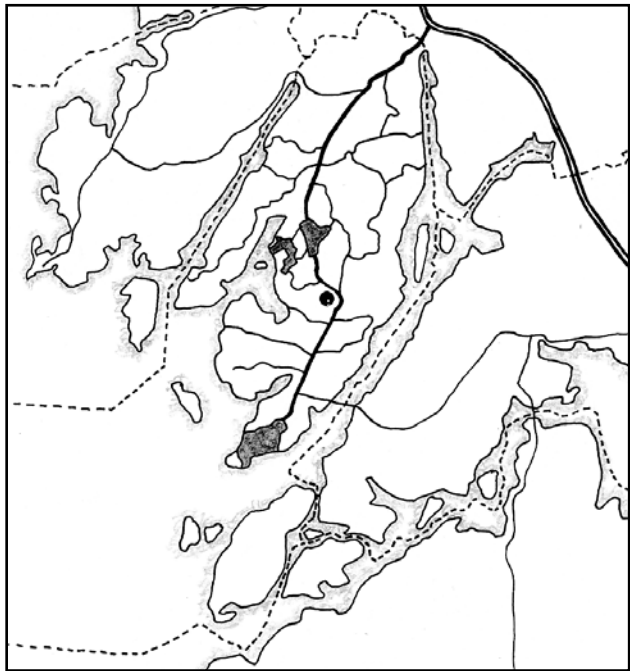
Vindkraft på Nöteberg/Häggvall

Arkeologisk utredning inom Lysekils kommun

Andreas Toreld och Annika Östlund

Vindkraft på Nöteberg/Häggvall

arkeologisk utredning inom Lysekils kommun

Andreas Toreld och Annika Östlund

Vindkraft på Nöteberg/Häggvall
Arkeologisk utredning inom Lysekils kommun

Kulturhistorisk rapport 40

© Rio Kulturkooperativ 2009

Fastighet: Nöteberg 2:1, 2:4 och Häggvall 3:3 i Brastad resp. Lyse socken, Lysekils kommun, Västra Götalands län

Länsstyrelsebeslut dnr: 431-95454-2008

Ek. karta: 8A5j

Belägenhet i Rt-90 2,5 gon V: Norr 6478000 m, Öst 1247800 m

Höjd över havet: 30-90 meter

Beställare: Carl Gustaf von Konow, Vindbyggarna Lysekil AB, Flaggatan 5, 433 30 Lysekil

Projektnummer: 0858

Projektansvarig: Petra Rudd

Fältansvarig: Andreas Toreld

Övrig personal: Annika Östlund

För personalens meriter hänvisas till Rio Kulturkooperativs hemsida.

Fältarbetstid: 2009-01-22

Undersökningsområdets storlek: 131 100 m²

Arkiv: Rio Kulturkooperativ

Foton: Där fotograf ej anges är bilder tagna av fältpersonalen.

Omslagsbild: Stenblock format som en stol. Placerat i ett mindre stenbrott vid den planerade tillfartsvägen mellan verkplats 1 och 2. Foto taget mot söder.

Orienteringskarta: Framställd av Rio Kulturkooperativ med data från Map Maker, FMIS samt Länsstyrelsen i Västra Götaland.

Topografisk grundkarta samt plankarta: Tillhandahållen av beställaren.

Övriga kartor och situationsplaner: Framställda av Rio Kulturkooperativ.

Redigering och layout: Optimal Press

Tryck: Nordbloms Trycksaker AB, Hamburgsund

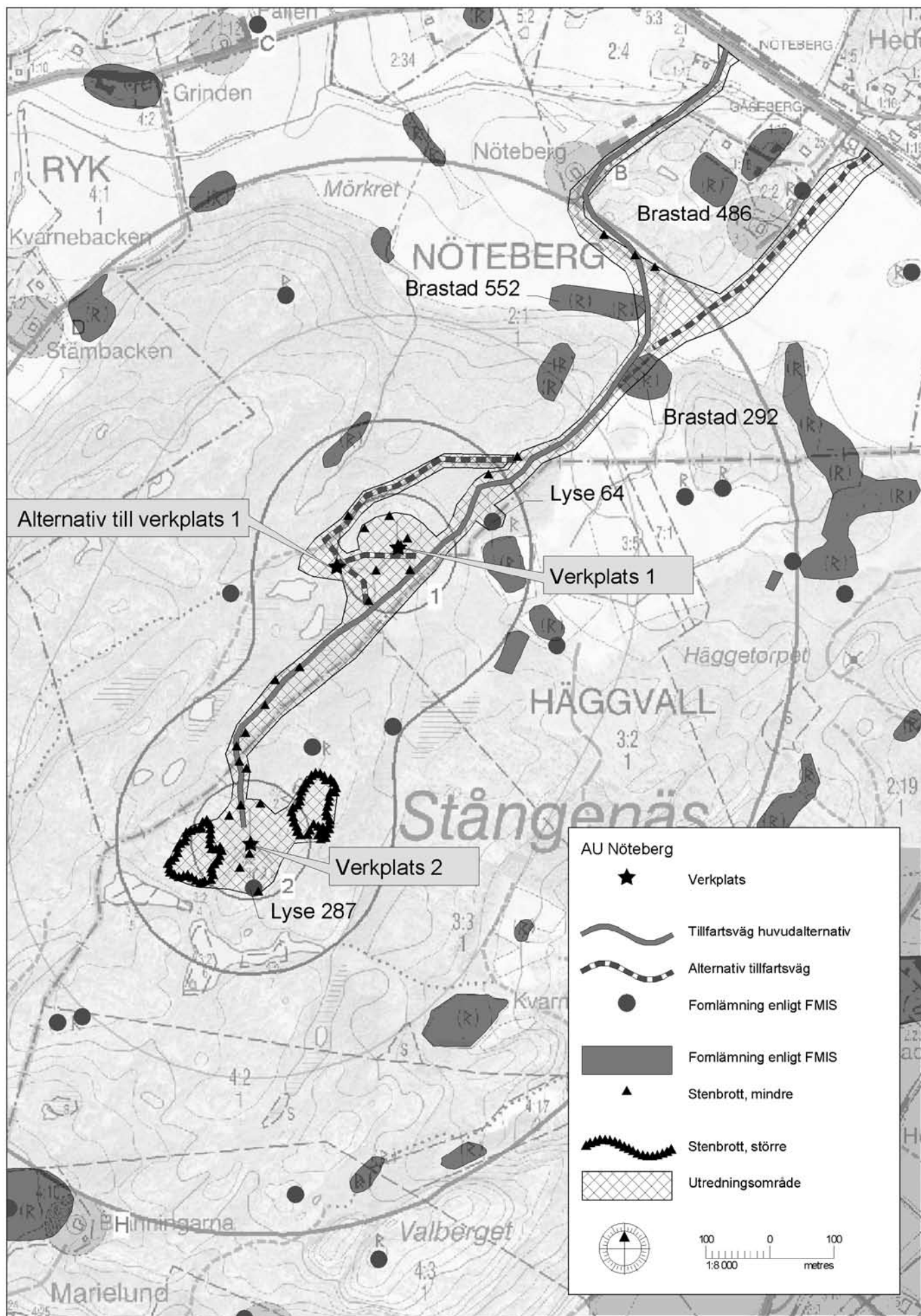
ISSN 1652-1897

Sökord: Vindkraft, Nöteberg, Häggvall, stenbrott

Rio Kulturkooperativ
Ekelidsvägen 5
450 71 FJÄLLBACKA
www.riokultur.se
rio@riokultur.se

Innehåll

- 5. Sammanfattning*
- 6. Syfte*
- 6. Metod*
- 6. Utredningsområdet*
- 7. Tidigare undersökningar*
- 8. Utredningsresultat*
- 9. Fynd*
- 9. Antikvarisk bedömning*
- 11. Källor*

III. 1. Karta över utredningsområdet med planerade verkplatser, alternativa vägsträckningar, fornlämningar och inmätta stenbrott markerade.

Vindkraft på Nöteberg/Häggvall

arkeologisk utredning inom Lysekils kommun

Sammanfattning

Vindbyggarna Lysekil AB planerar uppföra två vindkraftverk med tillhörande tillfartsvägar inom fastigheterna Nöteberg 2:1, 2:4 och Häggvall 3:3 i Brastad respektive Lyse socknen, Lysekils kommun. Rio Kulturkooperativ har vid en särskild arkeologisk utredning inte funnit några tidigare okända fornlämningar inom området, däremot ett större antal övriga kulturhistoriska lämningar.

Rio Kulturkooperativ förordar den alternativa vägsträckningen som tagits fram av exploatören. Den enda antikvariska åtgärd som kan bli följden av den alternativa sträckningen är en arkeologisk förundersökning av boplatsen Brastad 292. Väljs huvudalternativet till vägsträckning innebär det en större påverkan på kulturmiljön och att även boplatsen Brastad 552 bör förundersökas.

En alternativ verkplats som ger en mindre påverkan på kulturmiljön föreslås för verk 1. Rio Kulturkooperativ anser att en kulturhistorisk dokumentation bör utföras av samtliga berörda stenbrottslämningar innan området exploateras. I övrigt har Rio Kulturkooperativ inga invändningar mot den planerade exploateringen.

Syfte

Rio Kulturkooperativ har av Länsstyrelsen i Västra Götalands län fått i uppdrag att utföra en särskild arkeologisk utredning inom fastigheterna Nöteberg 2:1, 2:4 och Häggvall 3:3 i Brastad respektive Lyse socken, Lysekils kommun. Anledningen är att Vindbyggarna Lysekil AB planerar uppföra två vindkraftverk med tillhörande tillfartsvägar.

Syftet med den särskilda arkeologiska utredningen var att lokalisera ej tidigare kända fornlämningar inom utredningsområdet, och att bedöma deras status.

Metod

Fältarbetet och kart- och arkivstudierna har utförts gemensamt av arkeologerna Andreas Toreld och Annika Östlund.

Utredningen gäller för ett område med minst 50 meters radie från de två angivna verksplatserna och en 30 meter bred korridor längs två

alternativa tillfartsvägar. Utredningsområdet omfattar 131 100 m². Fältarbetet bedrevs som en ytinventering av det aktuella området. Provgropar kunde inte grävas på grund av tjäle. Det ansågs heller inte nödvändigt med tanke på förutsättningarna och en tidigare utredning inom mjukmarksområdet. Hela det inventerade området och påträffade kulturlämningar mättes in med GPS, se *ill 1*. Det ingick inte i uppdraget att registrera övriga kulturhistoriska lämningar, varför de heller inte har dokumenterats och beskrivits närmare, och inte heller rapporterats till FMIS.

Utredningsområdet

Utredningsområdets sydvästra del är beläget på hällmark inom ett höglänt bergsområde med höjder på 90 meter över havet. På berget finns registrerade gravar i form av stensättningar och ett röse. Här finns även flera lokaler med skålgropsliknande bildningar, typiska för

Ill. 2. Gånggriften Lyse 64 är en imponerande stenåldersgrav som i dag ligger mitt i sockengränsen mellan Lyse och Brastad. Upplevelsen av fornlämningen kan komma att påverkas av vindkraftsbyggnationen. Foto taget mot sydväst och den planerande verksplatsen 1.

Ill. 3. Husgrundsliknande samling av block i ett större stenbrott vid verkplats 2. Foto taget mot nordost.

Stångenäsets höglänta bergsområden. Tidigare har dessa bedömts vara skålgropar, men vid senare inventeringar är de bedömda som naturliga vittringsgropar. Ett större antal stenbrott påminner om granitens tidigare industrihistoriska betydelse. Gränsen mellan Brastad och Lyse socknar går över berget och markeras av en stengärdesgård.

Den nordöstra delen av undersökningsområdet består av skogsmark i en nordostsluttning, samt åkermark i en lägre belägen dalgång. Flera stenåldersboplatser finns registrerade inom och i närheten av undersökningsområdet. Dessutom en fossil åker och några skålgropslokaler. Mer anmärkningsvärd är den stora gånggrift med skålgropar på takblocket (Lyse 64) som ligger i sockengränsen, cirka 150 meter nordost om ett av de planerade vindkraftverken, se ill 2.

Tidigare undersökningar

Bohusläns museum utförde år 2002 en arkeologisk utredning inför en planerad golfbana i området, *Bergstrand 2002*. Flera schakt grävdes i åkermarken. Ett område med härdar och slagen flinta registrerades som stenåldersboplat, Brastad 552. Denna boplat liksom

den tidigare registrerade stenåldersboplatsen Brastad 292 ligger inom det aktuella utredningsområdet och kan komma att beröras av en planerad tillfartsväg. Även ett större antal stenbrottslämningar observerades vid Bohusläns museums utredning, dock utan att dessa registrerades i FMIS.

Utredningsresultat

Studiet av de historiska kartorna visar att de höglänta delarna av utredningsområdet utgjort utmark till gårdarna Nöteberg och Mellan Häggvall. Dalgången var till viss del uppodlad åkermark under gårdarna Nöteberg och Heden enligt lagaskifteskartorna från 1833-34. På samma karta framgår att gården Nöteberg och vägen som går igenom den är belägna på samma plats som i dag. Den i FMIS markerade by/gårdstomten Brastad 324 verkar vara felmarkerad på kartan och borde istället ligga här. Ett äldre kartmaterial än laga skifteskartorna har inte gått att få tag på. Nöteberg omnämns dock första gången i skrift år 1430. Sluttningen där boplatsen Brastad 292 är belägen var uppodlad åkermark enligt den ekonomiska kartan från både 1937 och 1976. Idag består sluttningen av ängsmark. Vägen som går upp

Ill. 4. Den äldre vägsträckningen som går från Nötebergs gård löper mellan åkermarken och berget. En stengärdesgård löper längs med vägen. Boplatsen Brastad 552 ligger på åkermarken längs skogskanten. Foto taget mot söder.

på berget finns med på kartan från 1937. Troligen anlades den i samband med uttransport av sten från täktverksamheten i början av seklet. *Laga Skifteskarta Nöteberg 1833, Laga skifteskarta Heden 1834, Laga Skifteskarta Mellan Häggvall 1839, Ekonomiska Kartan 1937 och 1976.*

Vid fältarbetet framkom inga ytterliggare fornlämningar än de tidigare registrerade boplatserna Brastad 292 och 552 samt gånggriften Lyse 64 inom utredningsområdet. Det ingick inte i uppdraget att avgränsa dessa fasta fornlämnings utbredning. Det föreslagna huvudalternativet för tillfartsväg går över boplatserna Brastad 552 och i kanten av boplatserna Brastad 292, samt cirka 30 meter från den uppskyldade gånggriften Lyse 64. Enligt uppgift skall takblocket till gånggriften ha hämtats ur berget på en plats som kan beröras av huvudalternativet. Dessutom går vägen igenom Nötebergs gård som enligt kartstudierna borde vara en historisk by/gårdstomt och som sådan kunna klassas som övrig kulturhistorisk lämning. Den alternativa vägsträckningen berör endast boplatserna Brastad 292. Söder om verkplats 2 finns en skålgropsliknande bildning;

Lyse 287. Enligt FMIS är det en fornlämningsliknande bildning som inte är att räkna som fast fornlämning. Åsikten delas av Rio Kulturkooperativ.

Inom utredningsområdet påträffades en mängd lämningar efter stenindustri, se ill 3 och omslagsfoto. Två större och 25 mindre stenbrott mättes in med GPS, se ill 1. Det verkliga antalet småbrott i området är dock troligen betydligt större. Ingen närmare dokumentation av stenbrotten gjordes. Enligt en muntlig uppgift från en person med god lokalkännedom är stenbrotten från tiden före första världskriget. Denna uppgift om stenbrottens ålder stämmer väl överens med iakttagelserna i fält. Spår av bredkil och borrh – och motsvarande frånvaro av rundkil och remmare - visar på ålderdomlig teknik. Mindre högar med putsskärv visar tydligt att färdiga produkter tillverkats i brotten, och i några av brotten tyder kvarlämnad sten på att det kan ha rört sig om gatsten eller storgatsten. Det faktum att alla småbrotten uppvisade stora likheter i utseende vad gäller brytningsteknik och typ av skrotsten pekar också på att brotten tagits upp och använts under en relativt samlad tidsperiod, och alltså inte

är resultatet av tillfällig behovsbrytning från gårdarna. De två större ytor som mättes in utgjordes i det östra fallet av en stor mängd små stenbrott som förvisso låg tätt men ändå fritt i förhållande till varandra. Inom den västra ytan har småbrotten vuxit ihop till något som liknar ett storbrott. Här syns ännu vägsträckningar mellan skrotstenshögarna, och även en grund till någon slags byggnad, se *ill. 3*. Stenbrotten är att räkna som övriga kulturhistoriska lämningar.

Fynd

Slagen flinta observerades i vägskärningen på den nordvästra sidan av vägen där boplatsen Brastad 292 är registrerad sydöst om vägen. Det är därför troligt att boplatsen har en större utbredning än vad som är markerat i FMIS. Inga fynd tillvaratogs.

Antikvarisk bedömning

Vad gäller tillfartsväg till vindkraftsverken så förordar Rio Kulturkooperativ det alternativa vägförslaget. På så sätt undviks en dragning igenom gårdstomten Nöteberg med tillhörande äldre vägsträckning. För att kunna passera igenom gårdstomten krävs troligen en rätning

av vägen som skulle innebära sprängningsarbeten i berget. Längs den äldre vägen löper en stengärdesgård som även den är att räkna som övrig kulturhistorisk lämning, i detta fall dessutom med biotopskydd då den löper utmed jordbruksmarken, *ill 4*. Man undviker även en arkeologisk förundersökning av boplatsen Brastad 552, vilket enligt Rio Kulturkooperativ torde krävas om huvudalternativet väljs, då fornlämningar är skyddade enligt 2 kap i Lag om kulturminnen mm (KML). Ett intrång i terrängen i närområdet av den spektakulära och uppskyltade gånggriften Lyse 64 undviks även.

Det alternativa vägförslaget innebär att en ny vägdragning över åkermark behöver göras. Vägdragningen berör dock inte direkt några kända fornlämningar. En skålgropslokal, Brastad 486, befinner sig i närområdet, inom tomtmarken till fastigheten Nöteberg 2:2. Om vägdragningen förläggs till åkermarken inom utredningsområdet anser inte Rio Kulturkooperativ att denna fornlämning kommer att påverkas. I slutningen ansluter den alternativa vägen till en befintlig skogsväg. Den befintliga vägen förbi boplatsen Brastad 292 är i dagsläget inte bredare än tre meter och saknar

Ill. 5. Den befintliga skogsvägen i slutningen med stenåldersboplatsen Brastad 292 på höger sida vägen. Foto taget mot nordost.

III. 6. Ett ur antikvarisk synpunkt bättre val av verkplats för verk 1 är den redan avbanade vändplanen för en tidigare soptipp. Foto taget mot söder.

avvattning, ill 5. Om vägen behöver breddas alternativt förses med diken rekommenderar Rio Kulturkooperativ att en arkeologisk förundersökning av Brastad 292 först genomförs. Den fortsatta vägdragningen i skogsterrängen berör endast kulturhistoriska lämningar i form av stenbrott och den stengärdesgård som utgör ägo gräns och gräns mellan Lyse och Brastad socknar.

På någon plats måste stengärdesgården rivas för att vägen skall kunna passera över till andra sidan gränsen.

Verksplats 1 är belägen cirka 150 meter sydväst om gånggriften Lyse 64. Avståndet och terrängen innebär att vindkraftverket kommer att ge en visuell påverkan på upplevelsen av fornlämningen, ill 2. Bullerstörningen från verket beräknas ligga inom 50 dB. Inom det planerade verkplatsområdet finns flera mindre stenbrottslämningar. Ur antikvarisk synvinkel vore en lämpligare alternativ plats för verksplats 1 ett avbanat område cirka 100 meter västerut som tidigare fungerat som soptipp, ill 6. Om det är möjligt att förlägga verkplatsen till denna redan exploaterade yta så minskar längden på ny vägdragning samtidigt som avståndet till gånggriften ökar till cirka 250 meter.

Verksplats 2 är beläget i ett område med många stenbrott, både mindre och större.

Rio Kulturkooperativ anser att en kulturhistorisk dokumentation bör utföras på samtliga berörda stenbrottslämningar innan området exploateras, så som skett i samband med exploateringar vid exempelvis Hamburgsund, Grebbestad, och på Hud inom Tanums kommun, se *Algotsson & Swedberg 2004; Öbrink, Swedberg & Östlund 2007; Johansson & Swedberg 2007*. I övrigt finns inga invändningar på den planerade exploateringen.

Källor

Litteratur

Algotsson, Åsa och Swedberg, Stig	2004	Stenindustrilämningar i Ejde. Rio Kulturkooperativ. Kulturhistoriska rapporter 3.
Bergstrand, Thomas	2002	Arkeologisk utredning. Nöteberg 2:1, Ryk 4:1 och Häggvall 3:5 m fl. Brastads socken. Lysekils kommun. Bohusläns museum Rapport 2002:22
Johansson, Ingegerd och Swedberg, Stig	2007	Stenbrottet på Hud. Rio Kulturkooperativ. Kulturhistoriska rapporter 11.
Öbrink, Mattias; Swedberg, Stig; Östlund, Annika	2007	Hällristarnas och stenhuggarnas marker. Arkeologisk utredning och kulturhistorisk dokumentation Ulmekärr 1:4 m.fl., Tanums socken, Tanums kommun. Bohusläns museum. Rapport 2007:29

Arkiv

- Laga Skifteskarta över Nöteberg upprättad 1833, akt 14-BRA-167
- Laga Skifteskarta över Heden upprättad 1834, akt 14-BRA-150
- Laga Skifteskarta över Mellan Häggvall upprättad 1839, akt 14-LYE-94
- Ekonomiska Kartan 1937, Brastad SO
- Ekonomiska Kartan 1976, 8A5j
- Riksantikvarieämbetet FMIS, www.fmis.raa.se

